

ZDENĚK NEUBAUER (1942–2016)

Pokus o upřímný nekrolog

Zdeněk Neubauer zemřel v noci na 5. července 2016, večer předtím prý do diktoval svoji poslední knihu...

Byl jsem požádán, abych na něj zavzpomínal a přidal též něco o jeho filosofování, což je mi ctí, i když lépe by to napsal někdo, kdo umí psát hrdinskou epiku a kdo se Zdeňkem souzněl ve více věcech. My jsme se totiž 44 let střídavě nebo i naráz ctili a také strašně hádali, někdy rozprávěli dlouhé hodiny, jindy spolu měsíce nemluvili. Navíc byl v 90. letech jedním z mých četných šéfků. Ale zkusím to.

Se Zdeňkem měl málokdo jednoduché pořízení, a to z mnoha důvodů. Následkem vážného postižení byla totiž jeho prognóza v dětství natolik tristní („debil na vozičku“), že se rozhodl předvést opak. Musel prý být ve škole nejlepší, všechno znát a všechno umět – a být soběstačný! Ať už v dětství v Ženevě, nebo pak v Praze. Jenže současně byl Zdeněk svéráz, který rád provokoval všechny zavedené pořádky! Primus třídy a buřič, to je třaskavá kombinace. Navíc trochu nesrozumitelně mluvil a ne každý dovedl správně číst jeho mímiku. A hlavně, občas nešlo poznat, co myslí vážně, co je ironie – a co sice myslí naprosto vážně, leč v úplně jiném významu slov, než jaký jim posluchač obvykle přikládá. Neúprosně etymologizoval.

V Praze vystudoval biologii (začal na mykologii, pak se dal na mikrobiologii) a taky filosofii. Na stáži v Neapoli koncem 60. let jako jeden z prvních poukázal na regulátory genů a podobné věci, které nabourávaly tehdejší mainstream, že geny jsou jednoznačný návod pro buňky. Několik let po návratu z Neapole mě přijal ve své pracovně ve Viničné 5 a nadšeně mi ukazoval petrisky (Petriho misky) s jakýmsi plivanci na agaru. Byly to jeho milované serácie (bakterie *serratia marcescens*), tedy jejich kolonie, každá tvořená mnoha miliony buněk. Nedávno se totiž rozhodl zkoumat bakterie bez mikroskopu, nikoli jako „jednobuněčné“, nýbrž jejich „těla“ v podobě rostoucích kolonií! Některé byly barevné a těmi se zvláště chlubil. Když pak vařil čaj, přišla část plastových misek i s koloniemi nazmar. Mohlo za to taky téma našeho hovoru: Proč nezkusit pochopit „věčný návrat téhož“ jako „věčný návrat vždy nového“?

Důvodem mé návštěvy nebyla biologie, ale buřičský výklad tématu z Nietzscheho *Zarathustry*. Večer předtím jsme se náhodně potkali na Patočkově přednášce *Konec filosofie* v ateliéru u Věry a Pavla Brázdrových, ale pak tam byla řeč též o čtení Nietzscheho. Zdeněk sice slyšel Patočku víckrát, přesto nebyl jednoznačný patočkovec a byl prý schopný si dělat legraci i z pana profesora. (Brzy jsem pochopil, že i ze sebe sama.) Sice jsem tušil, že Patočkova přednáška patří k vrcholům toho, co filosofická Praha té doby nabízí, jenže Zdeňkův dialog s Jirkou Němcem mě zaujal víc. Ti dva plus Vojtěch Sedláček (řečený Vojta Chytačka) excelovali při společném čtení díla *Tak pravil Zarathustra* nejvíc. Přihazovali citáty, argumenty, nápady i „hovadismy“. Dokázali rozšířit obzor pochopení, aniž by snahou o porozumění rušili krásu čteného textu.

Když některý z nich chyběl, nebylo to ono. To byla „Kecanda“, tedy žádná bytová univerzita, ale svobodný prostor myšlení a zábavy, svobodný nejen ve smyslu politickém, ale i vůči školním řádům. Nebyla zde jiná ambice než zkoušet něco pochopit a mezitím pokecat. Kritériem pochopení nebyla nějaká správnost, ale bohatý kontext. To bylo důležité a Zdeněk tam byl ve svém živlu. Ještě nevázanější bylo několikrát setkání s Egonem Bondym, kterého zaujal Zdeňkův „subjektivní materialismus“. Ten vznikl tak, že jsme vymýšleli, jaká kombinace pojmů pro označení křesťanských herezí nebo filosofických myšlenek ještě není obsažená. Zdeněk to ovšem vzal naprosto vážně a naplnil ta slova svými významy. Bondy jednou mlátil do stolu, že v tom čuje křesťanskou mystiku hmoty, na což Zdeněk reagoval přepnutím do bigotně klerikálního pojmosloví a akademického modu fungování, nejen s akademickým oslovováním, ale hlavně s řadou citací v originálních jazycích. A že jich uměl!

Přes všechnu rozvernost a buřičství Zdeněk miloval klasické kánony učenosti a znal je, ať už šlo o Homéra nebo o Kanta, a kupodivu také o latinskou tradici (Vergilia, Augustina). Četl je však mnohdy po svém, nějaký důvod k tomu většinou našel. Proto bylo velice nejasné, jestli je Zdeněk klasický učenec nebo filosofický anarchista, zlé jazyky dodávaly ještě třetí a mnohem horší možnost. Leckdo ho považoval za (polovičního) šílence, leckdo za génia. Pokud bych se chtěl dovolat svědectví „nezávislé“ výsostné autority, tak by to byly dlouhé hovory, které se Zdeňkem vedl Paul Ricœur v době, kdy sám zažíval těžkou osobní situaci. Zdeněk si na jedné straně dělal z autorit šoufky, ale na druhé straně toužil po jejich obnově. Někdy až komicky. Tak mě jednou v polovině sedmdesátých let po cestě Starým Městem téměř násilím zavlekl na Filosofickou fakultu, do velké auly, která byla zrovna prázdná, a zvolal: „Tady budeme jednou přednášet!“ Já tu budovu viděl zevnitř poprvé a nedávalo mi to žádný smysl. Ještě miň jsem sdílel Zdeňkovu lásku ke sci-fi, nadšení řadou myšlenek hnutí New Age a nemilosrdnou kritiku vědy. Přívětivý byl snad jenom k matematice, zvláště v pojetí Petra Vopěnky.

V pozdních 80. letech jsme střídavě přednášeli na Novotného lávce v rámci cyklu „Kybernetické problémy přírodních věd“, který pod hlavičkou Vědecko-technické společnosti organizoval Petr Kůrka. To byla jakási rozcvička na to, co pak přišlo. (A to tu přeskakují „Platónovu Akademii na Kampě“ a pochopitelně akce, kterých jsem se neúčastnil, např. na Hrádečku, vždyť Zdeněk byl velice blízkým přítelem Václava a Ivana Havlových.)

Na jaře 1990 Zdeněk využil možnost obnovit „Rádlovu katedru“ na Přírodovědecké fakultě UK, z čehož vznikla nynější katedra filosofie a dějin přírodních věd. Byl hlavním autorem konceptu katedry a stal se jejím prvním vedoucím. Děkuji mu za velkorysou nabídku účasti na tomto projektu. V prostředí biologické sekce fakulty se katedra zabydlovala hlavně díky spřáteleným evolučním biologům (Ivan Horáček, Daniel Frynta). Zdeněk dlouho trpěl fobií, že „nás chtějí zrušit“. Přes svoji nechuť k mainstreamové vědě a přes neobvyklé osobní vlastnosti však na vědecké radě fungoval racionálně a s kýženými výsledky. Důležitější ovšem byla práce katedry, díky níž jsme si postupně získali

akceptovaný prostor. Zdeněk nadšeně obnovil pokusy se seráciemi. Zavedl kvůli tomu „oddělení experimentální filosofie“, tedy malou mikrobiologickou laboratoř, která umožnila práci i řadě doktorandů. Jeho teze byla, že organismus je tělesný celek, který o sebe po dobu života dokáže pečovat a přitom vůči okolí nejen reagovat, nýbrž jednat a vyjadřovat se prostřednictvím svého zjevu. Tělo myslí, jedná a vyjadřuje se jako celek. Některé jeho části jsou uzpůsobeny ke speciálním úkolům, ale všechno se to děje v rámci celku těla, bez něho nedávají orgány smysl. Zdeňkovy experimenty s bakteriemi v podobě makroskopických živých kolonií tedy bezprostředně souvisely s jeho filosofií tělesnosti. Většinovou vědu i filosofii podezíral ze „zásvětnictví“, kterážto nadávka z Nietzscheova slovníku přetrvala z dob „Kecandy“. Tělo je doma na světě, zatímco zásvětníci se je snaží vyložit ze „sobeckých genů“ nebo odtělesněnými zbytky pojmů. Přitom ovšem vznikalo i mnoho nedorozumění, neboť Zdeněk byl některými autoritami považován za náboženského i filosofického (vitalistického) fanatika, k čemuž přispíval svými deklaracemi, že je biblický fundamentalista a dělá hermeneutickou biologii. Opět dával těm slovům významy, ze kterých by „normální“ fundamentalisté šťastni nebyli. Vždyť nad všechny ostatní biology ctil Darwina a příkyvoval na moji představu, že Darwin patří k nejvýznamnějším filosofům novověku. (Stran Galileiho jsme se ale rozcháze-li, Zdeněk ho neměl přlíš v lásce.)

Zdeněk si kupodivu nikdy nedokázal užít, že by v mikrobiologii vlastně měl být na straně vítězů. Vždyť vývoj jeho oboru pokračoval právě tím směrem, který jako jeden z prvních předznamenal (epigenetika, horizontální přenos genů)! Horizontální přenos proměňuje porfyriovský strom života ve špatně přehledné křoví, přinejmenším u bakterií, což je půvabné, protože to ruší jednoznačnost. Přesto se Zdeněk vrátil k tradiční školní filosofii, ctil Aristotela, což byl další kámen úrazu mezi námi.

Přes občasnou prudkou vzteklost byl ovšem naprosto neobvykle velkorysý, i když s přibývajícím věkem jeho schopnost sebeironie slábla. Vůbec mu nevadilo, že používám i jeho myšlenky (vždycky to přiznávám), měli jsme dávnou dohodu „o neomezeném vzájemném vykrádání“. Zato mu vadilo, že ne všechny. Přes své buřičství byl učencem staré školy, který chce mít pokračovatele. Místo toho však řadu lidí zásadně inspiroval (Antona Markoše, Stanislava Komárka a mnoho dalších).

Vedle mateřské fakulty přednášel také na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK. Střídavě tím byl nadšený, nebo zase zklamaný – že neumí přednášet, že mu lidi nerozumí. Nepochopil jsem, zda se cítí spíš profesorem obecné biologie, podvrtným biologem, akademickým filosofem nebo svérázným filosofem. Která z těch rolí je ta, skrze niž promlouvá autenticky? Před několika lety jsem o Zdeňkovi mluvil s jedním mladším klasickým učencem, který ho pár let znal, a ten byl velice překvapený, že by Neubauera někdo považoval za filosofa. Nevím, pro mě je nálepkování problematické a označení „filosof“ nesmírně nadnesené, ale když si je u Platóna vysloužil Sókratés, tak proč by u nás nemělo patřit právě Zdeňkovi, nebo aspoň také Zdeňkovi? Možná by se mělo udílet až

posmrtně (po Platónově příkladu, ale bez nutnosti předchozí popravu adepta). Jinak totiž hrozí nedorozumění, záměna „kvalifikace“ a „profese“ – abych si tady aspoň jednou pohrál se Zdeňkovým stylem etymologií, na který jsem byl často alergický.

Sókratés nepsal, zato Zdeněk Neubauer psal mnoho a o všem možném, i když sám dobře věděl, že psát neumí. S redakcí svých textů zažíval těžká utrpení a většinou to vedlo k přepisování a k něčemu sice úplně jinému, ale s podobnými problémy. To neříkám proto, abych ho pohaněl. Každý, kdo s ním pracoval, to ví. Chci tím dát aspoň nějaká vodítka pro četbu jeho barokně košatých vět, plných mysteriózních termínů a narázek. On totiž na jedné straně chytá za slova a chce po čtenáři totéž, ale na druhé straně nabízí spíš něco jiného a často zajímavějšího, než co výslovně říká.

Kdysi jsme spolu mluvili o tom, do jaké míry je člověk určený svými fixními ideami. Vyprávěl mi, jak už v raném dětském věku dával sněženky do vody s inkoustem a ptal se, jestli by jejich potomci kvetli modře. Už tehdy prý věděl, že je to blbost, ale také tušil, že by to snad nějak jít mohlo! Mnohem později proto studoval Lamarcka, jenže ani ten mu předávání získaných vlastností nevyložil uspokojivě. Tak to musel udělat sám, jinak a po svém, i když napoprvé jenom na bakteriofágu lambda! (To byl ten jeho objev v Neapoli.) Skončil tím, že se to jednou bude takhle psát v jeho životopisu nebo nekrologu.

Zdeněk občas mluvil hodně morbidně a nebylo vždycky jasné, co z toho je jenom černý humor. Když se mu v dávných dobách něco nedařilo, tak vyhrožoval: „Předplatím si multiservis (nájem televize) a Československý sport a zkusím žít jako normální člověk!“ Později zase každý svůj text, ba někdy i přednášku, označoval za „posthumní dílo“. Nakonec tedy měl to štěstí, že se nestal „normálním“ (normalizovaným) člověkem. A další požehnání, že měl ženu Mášu, která se o něj tak obětavě starala až do poslední chvíle.

Takže, abych nekončil moc pateticky, raději ocítuju, co po jeho smrti napsala na Facebook moje starší dcera Hanka:

„Se smrtí Zdeňka Neubauera odchází i kus mého dětství. Nejstarší vzpomínku mám z jedny jeho přednášky na Novotného lávce, měl skoro celou dobu zavřený oči a nerozuměla jsem mu – myslela jsem, že nemluví česky. Trochu jsem se ho bála, před ženama nehledě na věk padal na kolena a líbal jim ruce ... Šňupal. Hýkal. Před Vánocema doma stavěl obrovské Betlém plnej divnejch věcí. Chodil bos. A hlavně – a to jsem pochopila, až když jsem vyrostla –, byl strašně moudřej.“

Zdeněk Kratochvíl